

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit den Sühnemaßnahmen der nationalsozialistischen Petergruppe im deutsch-dänischen Grenzgebiet zwischen 1943 und 1945. Grundlage dafür war Hitlers „Gegenterror“-Befehl, mit dem der menschenverachtende Staatsterror des nationalsozialistischen Herrschaftssystems auch in Dänemark zum Alltag wurde. Fortan reagierte das deutsche Besatzungsregime auf die Mord- und Sabotageanschläge der diversen dänischen Widerstandsgruppen, indem es diese mit den gleichen Mitteln und im doppelten Umfang sühnte. Für einen getöteten Deutschen oder dänischen Nationalsozialisten sollte die Petergruppe mindestens zwei Angehörige oder Sympathisanten der Widerstandsbewegung ermorden.

Im Mittelpunkt des Beitrags steht die Region Nordschleswig. Obwohl zahlreiche Angehörige der deutschen Minderheit mit der Besatzungsmacht kollaborierten und die Region aufgrund der Grenznähe zum Deutschen Reich von hoher infrastruktureller Bedeutung war, blieb auch Nordschleswig nicht von den Sabotageaktionen und Auftragsmorden der Petergruppe verschont. Denn die von Hitler und Himmler befohlenen Vergeltungsmaßnahmen sollten möglichst zeit- und ortsnah zu den Aktionen der Widerstandsbewegung erfolgen, um auch tatsächlich als Repressalien erkennbar zu sein. Anhand zahlreicher Quellen wird herausgearbeitet, welche Ziele die deutsche Besatzungsmacht mit dem „Gegenterror“ verfolgte und inwieweit die deutsch-dänische Grenzregion von dieser besonderen Form des Staatsterrors betroffen war. Um die regionale Dimension des „Gegenterrors“ zu verdeutlichen, werden daher drei unterschiedliche Vergeltungsmaßnahmen im Kontext der vorausgegangenen Aktionen des dänischen Widerstands analysiert.

Federal Union of European Nationalities

– belyst ud fra det danske og det tyske mindretal i perioden 1969-1978

AF ANNE RHEDER ANDERSEN

I perioden 1969-1978 oplevede den europæiske mindretalsunion Federal Union of European Nationalities (FUEN) en markant ændring, da deres mangeårige generalsekretær trådte tilbage den 13. september 1974. Det medførte en reorganisering, og her spillede det danske mindretal i Sydslesvig og det tyske mindretal i Sønderjylland en central rolle. I denne artikel undersøges FUEN's historie i denne periode nærmere med udgangspunkt i de to mindretal. Samtidig stilles spørgsmålene: Hvorfor involverede det danske og det tyske mindretal sig i FUEN's arbejde i disse år? Hvad var deres ambitioner og målsætninger?¹

Indledning

I 1949 blev den europæiske mindretalsunion Federal Union of European Nationalities (FUEN) oprettet under navnet "Union of Minorities and Regions". Oprettelsen foregik i to omgange: Beslutningen blev taget på en kongres i Paris i april 1949, og selve grundlæggelsen fandt sted på en kongres i Versailles i november 1949. Det skete i kølvandet på afslutningen af 2. verdenskrig, da der på dette tidspunkt var opstået et ønske om og et behov for et tættere europæisk samarbejde.² Af den grund stod vesteuropæiske føderalistiske og regionalistiske bevægelser i centrum for oprettelsen af den nye mindretalsunion, hvis formål var at skabe et øget føderalt samarbejde. Mindretalsanliggender indgik kun som en del af dette.³ I løbet af de næste år udviklede unionen sig dog til at være et internationalt mindretalssamarbejde på tværs af mange europæiske grænser med henblik på at fremme nationale mindretal og folkegruppers vilkår og rettigheder.⁴ Det skete, fordi unionens medlemssammensætning efterhånden ændrede karakter. Stadig færre føderalistiske og regionalistiske bevægelser var aktive, mens stadig flere nationale mindretal og folkegrupper blev medlemmer. Dette gjaldt blandt andet for det danske mindretal i Sydslesvig og for det tyske mindretal i Sønderjylland, da de – gennem deres respektive pa-

raplyorganisationer Sydslesvigsk Forening (SSF) og Bund Deutscher Nordschleswiger (BDN) – blev medlemmer af FUEN i 1951.⁵ Særligt repræsentanter fra det danske mindretal indtog tidligt en aktiv rolle og bidrog gennem deres deltagelse til denne udvikling.⁶ Udviklingen blev videreført af rigsdanskeren Povl Skadegård, der blev konstitueret som generalsekretær i 1952 og valgt til posten i 1954, og den blev manifesteret i 1956 ved en navneændring til "Federal Union of European Nationalities". I de efterfølgende to årtier fortsatte Povl Skadegård sit virke. I samarbejde med sin hustru, Jytte Skadegård, forvaltede han FUEN's aktiviteter med stort engagement og idealisme. Dette var afgørende for FUEN's overlevelse, idet medlemstallet voksede, og organisationen fik stadig større gennemslagskraft, trods interne udfordringer, særligt af økonomisk art.⁷

Det første årti af FUEN's historie var således forbundet med strukturelle og formålsbestemte forandringer, hvilket står grundigt beskrevet i det videnskabelige bidrag af Jørgen Kühl "Federal Union of European Nationalities. An Outline of History".⁸ Her nævner Jørgen Kühl den mangeårige generalsekretær Povl Skadegårds tilbagetræden den 13. september 1974 som en anden central begivenhed i FUEN's historie. Da Povl Skadegård i sit virke som generalsekretær fra 1952-1974 som

Povl Skadegård (1910-1977) blev konstitueret som generalsekretær i FUEN i 1952, hvorefter han blev valgt til posten i 1954. Han fortsatte sit arbejde som generalsekretær indtil 1974. Det gjorde han med stort engagement og idealisme. Herefter fungerede han som rådgiver indtil sin død i 1977. Kilde: Hørsholm Lokalkiv.

nævnt havde haft stor indflydelse på FUEN's arbejde og organisation, medførte hans tilbagetræden et tomrum. Repræsentanter fra andre mindretal og folkegrupper skulle nu udfylde tomrummet og videreføre det fortsatte internationale mindretalssamarbejde i FUEN, hvilket uundgåeligt førte til en reorganisering af organisationen. I denne reorganisering spillede repræsentanter fra det danske og det tyske mindretal en central rolle, og begge mindretal var meget engageret i FUEN's arbejde.⁹ Dog er det danske og det tyske mindretals deltagelse i FUEN på dette tidspunkt generelt kun sporadisk beskrevet, og derfor er det relevant og interessant at undersøge FUEN's historie med udgangspunkt i det danske og det tyske mindretal i årene såvel før som efter Povl Skadegårds tilbagetræden i 1974 for at kunne se denne ændring i et større perspektiv.¹⁰ I den forbindelse er det interessant at stille spørgsmålene: Hvorfor involverede de to mindretal sig overhovedet i det internationale mindretalssamarbejde i FUEN samt med hvilke mål for øje?

Denne artikel indeholder således en undersøgelse af FUEN's historie i perioden 1969-1978 med udgangspunkt i det danske og det tyske mindretal samt en undersøgelse af disse mindretals ambitioner og målsætninger med FUEN's arbejde i samme periode.

Dette gøres gennem en todelt analyse, der består dels af en analyse af det danske og det tyske mindretals situation i det dansk-tyske grænse-land i 1970'erne og dels af en analyse af det danske og det tyske mindretals deltagelse i og deres samarbejde inden for FUEN.

For at skabe overblik over sidstnævnte del af analysen bliver periodisering anvendt som et overordnet, metodisk greb. Analysen bliver underinddelt i følgende perioder: 1969-1974 og 1974-1978. Dette begrundes hovedsageligt ud fra markante ændringer i FUEN's ledelse, der skabte grobund for ny udvikling. I 1969 blev Friedl Volgger, repræsentant fra det tyske mindretal i Sydtyrol, valgt som præsident og stillede sig kritisk over for Povl Skadegårds forvaltning af FUEN's aktiviteter. Fire år senere overtog Hans Ronald Jørgensen, repræsentant fra det danske mindretal i Sydslesvig, denne post. Under sidstnævntes embede trådte Povl Skadegård tilbage. Det gjorde han den 13. september 1974, skæringspunktet i denne periodisering. Olav Meinhardt, som også repræsenterede det danske mindretal i Sydslesvig, overtog efterfølgende posten som generalsekretær, og i samarbejde med Hans Ronald Jørgensen reorganiserede de FUEN. Da korrespondancen og arbejdet omkring dette først ebbede ud i 1978, danner dette år afslutningen på denne analyse.

Hans Ronald Jørgensen (1915-2002) var generalsekretær i det danske mindretals paraplyorganisation Sydslesvigsk Forening i perioden 1956-1982. Derudover var han i perioden 1973-1977 præsident i FUEN. Kilde: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Det kildemæssige grundlag består af et bredt udvalg af dokumenter, herunder korrespondancer, årsberetninger og statutter i FUEN samt informations- og opinionsartikler om FUEN. Kildematerialet er udvalgt på baggrund af, hvorvidt det er egnet til at kunne belyse det danske og det tyske mindretals deltagelse i FUEN, særligt deres ambitioner og målsætninger med dette arbejde. Det stammer fra fire arkiver med tilknytning til såvel det danske som det tyske mindretal: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Deutsches Archiv Nordschles-

wig, Arkiv for Flensburg Avis og E-Archiv des Nordschleswigers. Oprindeligt var det meningen, at der også skulle inddrages kildemateriale fra FUEN's eget arkiv. Dette var af administrative årsager ikke muligt. Arkivet er kun tilgængeligt efter skriftlig tilladelse fra FUEN's generalsekretær, og det lykkedes mig ikke at få en sådan skriftlig tilladelse, trods flere henvendelser. Det kan være problematisk, men når det alligevel vurderes, at det anvendte kildemateriale er tilstrækkeligt, skyldes det to faktorer. For det første havde det danske og det tyske mindretal stor indflydelse i FUEN i perioden 1969-1978.¹¹ Derfor vil det væsentligste kildemateriale være at finde i deres arkiver. For det andet udfyldes manglende perspektiver ved hjælp af det førnævnte videnskabelige bidrag "The Federal Union of European Nationalities. An Outline of history" af Jørgen Kühl, da det bygger på originalt kildemateriale fra FUEN's eget arkiv.¹²

Mindretallenes situation i grænselandet i 1970'erne

I 1970'erne var situationen for mindretallene i det dansk-tyske grænseland grundlæggende præget af tre udviklinger, der strakte sig flere årtier tilbage: en stabilisering af mindretallene i henhold til vilkår og rettigheder, en omdefinering af mindretallene og en europæisering af mindretallene.

Mindretallene i det dansk-tyske grænseland stod i 1970'erne på et solidt grundlag. Det skyldes, at mindretallene gennem vedtagelsen af København-Bonn-erklæringerne af den 29. marts 1955 officielt fik garanteret deres rettigheder og vilkår som nationale mindretal. København-Bonn-erklæringerne var unilaterale regeringserklæringer, som var et resultat af bilaterale forhandlinger mellem Danmark og Vesttyskland. Sådanne regeringserklæringer havde ikke eksisteret forinden, selvom mindretallene var officielt anerkendte,¹³ og de var samtidigt et bevis for andre europæiske stater på, at etablering af officielle mindretalsordninger kan fremme fredelig sameksistens i grænseregioner.¹⁴ Derudover blev mindretallenes stabile grundlag styrket af gode, aktive relationer på tværs af den dansk-tyske statsgrænse. Disse relationer byggede på gensidighed, fordi betingelserne var de samme for mindretallene på hver side af grænsen. Det betød, at begge staters mindretalspolitiske kurs tilstræbte balance og symmetri i de forhold, der gjorde sig gældende for mindretallene. Princippet blev, at hvis den ene stat indskrænkede eller udvidede sine mindretalsrettigheder, kunne den anden stat gøre det samme.¹⁵

Derudover stod begge mindretal over for en omstillingsproces, der havde sine rødder i mindretallenes grundlæggelse ved grænsedragningen i 1920. De næste to årtier efter grænsedragningen blev det dansk-tyske grænseland formet af en grænsekamp. Begge mindretal kæmpede for en revision af den dansk-tyske statsgrænse. Et mål, der var en vigtig del af mindretallenes identitet og selvforståelse. Efter 2. verdenskrig måtte begge mindretal af forskellige årsager opgive dette mål. Det tyske mindretals nazificering havde gjort forholdet til Danmark anspændt, og for at sikre dets fortsatte eksistensgrundlag vedtog mindretallet en loyalitetserklæring den 1. december 1945. Her udtrykte det tyske mindretal sin fulde loyalitet over for den danske stat og anerkendte den dansk-tyske statsgrænse.¹⁶ Det tyske mindretal havde officielt opgivet deres grænserevisionskrav.¹⁷ Det danske mindretal havde været udsat for repressioner under 2. verdenskrig og ønskede at blive belønnet for deres standhaftighed. Derudover oplevede det danske mindretal i efterkrigstiden en opblomstring i sit medlemstal. I september 1946 tilbød de britiske myndigheder sågar en grænserevision.¹⁸ Efter megen diskussion takkede den danske regering nej. Det var en endegyldig bekræftelse af den dansk-tyske statsgrænse.¹⁹ Alle forudsætninger havde været til stede, men dette var ikke nok. Det danske mindretal opgav officielt sit grænserevisionskrav, om end enkelte stemmer i det danske mindretal stadig fastholdt dette mål.²⁰

Det betød, at det danske og det tyske mindretal måtte sande, at der ikke længere var udsigt til en ændring af den dansk-tyske statsgrænse. De ville begge forblive nationale mindretal. Samtidig var det, de havde kæmpet for og håbet på, væk.²¹ Af den grund var de nødt til at omdefinere sig selv. De skulle finde en ny vision og målsætning. Dette var en længerevarende proces, der begyndte efter 2. verdenskrig og fortsatte over flere årtier, hvorved det stadig påvirkede mindretallene i 1970'erne. Begge mindretal fandt mening i at være en kulturorganisation, mens specielt det tyske mindretal fandt mening i den gennemgribende europæisering, der fulgte efter 2. verdenskrig.

Denne europæisering udgjorde den tredje historiske udvikling, der påvirkede mindretallenes situation i det dansk-tyske grænseland.²² Såvel det danske som det tyske mindretal mærkede europæiseringen, men de opfattede den forskelligt.²³ Det tyske mindretal havde en udtalt pro-europæisk holdning.²⁴ Denne opstod ikke umiddelbart efter afslutningen på 2. verdenskrig, men den udviklede sig over tid. Først i løbet af 1960'erne dannede den pro-europæiske holdning ryggraden i

det tyske mindretal.²⁵ Forklaringen på denne pro-europæiske holdning lå i mindretallets søgen efter en ny vision og målsætning efter 2. verdenskrig. Med europæiseringen fik det tyske mindretal nemlig et klart formål internt, men også eksternt over for det danske flertal. De kunne vise, at de havde opgivet grænserevisionskravet, og det manifesterede deres loyalitet over for den danske stat. Samtidig gav europæiseringen mindretallet en legitim basis for et skifte væk fra mindretallets nationalsocialistiske fortid. Europæiseringen bidrog således til det tyske mindretals fortsatte eksistens.²⁶ Inden for det danske mindretal var indstillingen til en europæisering mere ambivalent, da europæiseringen som udgangspunkt ikke var forenelig med det danske mindretals verdensbillede. For det første udfordrede et samlet Vesteuropa mindretallets opfattelse af Vesttyskland som national modpart.²⁷ Grænsen havde en beskyttende funktion i forhold til Danmark og dansk kultur, og en europæisering ville kunne udviske denne grænse.²⁸ For det andet var det danske mindretals identitet forbundet med Danmark og dets politiske ideer. Mindretallet afspejlede danskernes holdninger, og Danmark vendte sig mod Storbritannien inden for handel og mod Norden i kulturelle anliggender. Vesttyskland var ikke en del af dette billede, og derfor var det sværere for det danske mindretal at forene sig med europæiseringen, hvor Vesttyskland var blandt foregangslandene.²⁹ Denne skepsis gjaldt dog ikke alle medlemmer af det danske mindretal. Her blev der også opbygget politiske kontakter på tværs af grænser og åbnet op for europæisk samarbejde.³⁰

Et konkret eksempel på europæiseringen af det danske og det tyske mindretal var deres parathed til at deltage i den europæiske mindretalsunion, Federal Union of European Nationalities (FUEN). I 1950, året efter FUEN's grundlæggelse, deltog repræsentanter fra det danske og det tyske mindretal for første gang i en generalforsamling i FUEN. Da mindretallene endnu ikke var medlemmer, fulgte de blot drøftelserne om FUEN's aktiviteter. Dette involverede blandt andet forslag til et fremtidigt øget fokus på mindretalsanliggender i Europarådet. Med dette var mindretallenes interesse blevet vakt. I 1951 afholdt FUEN en kongres i København med deltagelse af repræsentanter fra det danske og det tyske mindretal. Under denne kongres kom spørgsmålet om det danske mindretal i Sydslesvig til at spille en afgørende rolle. Det skete dels på grund af den geografiske placering af kongressen, og dels fordi dette spørgsmål var centralt i den danske befolkning. Repræsentanter fra det danske mindretal involverede sig aktivt i denne kongres. Efter-

følgende meldte både det danske mindretals paraplyorganisation, SSF, og det tyske mindretals paraplyorganisation, BDN, sig ind i FUEN.³¹

Federal Union of European Nationalities (FUEN)

Da omdrejningspunktet i denne artikel er det danske og det tyske mindretals deltagelse i FUEN i perioden 1969-1978, rejser det spørgsmålet: Hvordan så FUEN ud på dette tidspunkt? Hvilke forudsætninger, sammenhænge og problematikker mødte det danske og det tyske mindretal i FUEN?

FUEN bestod af tre grundlæggende organer: en hovedbestyrelse, en kongres og et præsidium med tilhørende generalsekretariat. Hovedbestyrelsen afholdt en række lukkede møder med henblik på forslag til resolutioner eller statutændringer samt valg til præsidiet, der senere blev forelagt til afstemning og godkendelse på en kongres.³² Kongressen var et større, årligt tilbagevendende møde for deltagere fra alle medlemsorganisationer, og den havde to funktioner, nemlig en besluttende og en informerende. Førstnævnte indebar afstemning om forslag udarbejdet af hovedbestyrelsen. Sidstnævnte indbefattede et offentligheds- og informationsarbejde med henblik på udveksling af viden, erfaringer og holdninger til aktuelle, europæiske mindretalsproblematikker.³³ Den daglige ledelse hørte under præsidiet og generalsekretariatets ansvarsområde, og det indebar dels administrative opgaver såsom planlægning af kongresser, dels et større informations- og publiceringsarbejde.³⁴

Blandt FUEN's medlemmer hørte flere europæiske, nationale mindretal og folkegrupper, heriblandt det danske mindretal i Sydslesvig, det tyske mindretal i Sønderjylland, det tyske mindretal i Sydtyrol og bretonerne i Bretagne.³⁵ Disse var repræsenteret gennem deres pågældende paraplyorganisation og havde betegnelsen *ordinære medlemmer*. Derudover havde andre interesserede, for eksempel enkeltpersoner, institutioner og foreninger, mulighed for at blive medlemmer, om end med et mere perifert medlemskab, såkaldte *korresponderende medlemmer*.³⁶ Det var medlemsregulerede kontingenter og donationer, der finansierede FUEN's arbejde.

Den officielle målsætning for dette arbejde var forbedring af vilkår for europæiske mindretal og folkegrupper. Forbedring af vilkår omfattede dels en bevarelse af det pågældende nationale mindretal eller folkegruppes nationale egenart, sprog, kultur samt rettigheder, og dels oprettelsen af en international anerkendt folkegrupperet.³⁷

For at opnå denne målsætning havde FUEN grundlæggende tre redskaber til rådighed. For det første kunne FUEN rette skriftlig henvendelse til myndigheder eller statsoverhoveder med appel om forbedring af konkrete vilkår for europæiske mindretal.³⁸ For det andet kunne FUEN synliggøre europæiske mindretal for eksempel gennem afholdelse af foredrag og repræsentationer i andre europæiske institutioner.³⁹ For det tredje havde FUEN mulighed for at udvide sit medlemstal og derigennem få en større, europæisk rækkevidde.⁴⁰

Perioden 1969-1974: avislederfejde og samarbejdsvanskeligheder i det dansk-tyske grænseland

Det danske og det tyske mindretal havde altså samme udgangspunkt i det dansk-tyske grænseland i perioden 1969-1974, da begge mindretal stod på et stabilt grundlag i henhold til vilkår samt rettigheder, de måtte omdefinere deres målsætning, og de blev begge konfronteret med den igangværende europæisering.

Derudover arbejdede det danske og det tyske mindretal sammen inden for rammerne af FUEN, men i det dansk-tyske grænseland skabte samarbejdet mellem dem udfordringer.

Dette fremgik blandt andet af en debat mellem chefredaktør for det danske mindretals avis Flensborg Avis, Karl Otto Meyer, og chefredaktør for det tyske mindretals avis Der Nordschleswiger, Jes Schmidt.

Jes Schmidt (1916-1979) fra det tyske mindretal var politiker og redaktør. Fra 1946 var han redaktør for Der Nordschleswiger, hvor han senere overtog posten som chefredaktør fra 1953-1979. I perioden 1965-1973 var han desuden medlem af kontaktudvalget for det tyske mindretal i København, hvorefter han blev medlem af Folketinget frem til sin død i 1979. I FUEN var han vicepræsident i perioden 1967-1979. Kilde: Deutsches Archiv Nordschleswig, Sønderborg.

Selvom debatten tog udgangspunkt i to enkeltpersoners holdninger, var den samtidig karakteristisk for denne tid. Debatten var én blandt mange. Den omhandlede forholdene i det dansk-tyske grænseland, og den foregik som vanlig gennem lederartikler i de pågældende aviser. Karl Otto Meyer kritiserede *Der Nordschleswiger*, og Jes Schmidt svarede igen.⁴¹

Karl Otto Meyer ønskede at forklare en igangværende strid mellem de førnævnte mindretalsaviser. Anledningen var, at mindretallene sagtes kunne samarbejde i FUEN, men ikke i det dansk-tyske grænseland. Karl Otto Meyer forklarede ikke årsagerne til det gode samarbejde i FUEN, men han nævnte flere forhold i det dansk-tyske grænseland som forklaring på striden. *Der Nordschleswiger* havde blandt andet berettet om det danske mindretals store økonomiske tilskud fra såvel den tyske som den danske stat, men ikke om deres egne tilskud, og derudover havde *Der Nordschleswiger* påstået, at det danske mindretal var bedre stillet end det tyske mindretal, grundet den danske valglov.⁴² Jes Schmidt svarede på forholdene i det dansk-tyske grænseland, men forklarede heller ikke årsagerne til det gode samarbejde i FUEN. Han skrev blot følgende: "Hvad den fælles opfattelse af dansk-tyske interesser i grænselandet angår, burde den ikke kun begrænse sig til det gode samarbejde mellem de to grupper i mindretalsunionen FUEN."⁴³

Det danske og det tyske mindretal samarbejdede altså hverken politisk eller principielt i det dansk-tyske grænseland i perioden 1969-1974, men gjorde det rent praktisk inden for rammerne af FUEN. Det var et samarbejde, som begge mindretal tog et aktivt valg om at deltage i, og derfor er det interessant at undersøge deltagelsen nærmere.

Forbedring af vilkår for europæiske mindretal

I starten af 1970'erne stod FUEN's interne procedurer flere gange til diskussion. Hver gang gav det anledning til, at repræsentanter fra det danske og det tyske mindretal gav udtryk for deres målsætning med og motivation for deres deltagelse i FUEN's arbejde.

Povl Skadegård udtrykte i november 1970 sin utilfredshed vedrørende FUEN's interne procedurer til Hans Ronald Jørgensen, repræsentant for det danske mindretal i FUEN. Povl Skadegård rettede sin kritik mod FUEN's manglende handlingsrum. For at FUEN kunne gribe ind i en sag, krævede det nemlig en forudgående aftale med det pågældende mindretal.⁴⁴ Dertil svarede Hans Ronald Jørgensen på vegne af sit

mindretal, at Povl Skadegård skulle være opmærksom på mindretals forskellighed:

Vi – for eksempel – der har en stærk organisation og en meget selvbevidst ledelse, ønsker naturligvis ikke, at der rettes henvendelse for eks. til landsregeringen i Kiel på vore vegne, undtagen hvis vi selv har bedt om det. Vi kan stå på egne ben og har ikke brug for nogen 'overstyrelse' og præcis det samme gør sig gældende for vore nordslesvigske og sydtyrolske venner.⁴⁵

Ifølge Hans Ronald Jørgensen skulle FUEN holde sig væk fra mindretalsanliggender i det dansk-tyske grænseland. Han udtalte sig ikke kun på vegne af det danske mindretal, men også på vegne af det tyske mindretal. Det kunne han, fordi det tyske mindretal som tidligere nævnt havde samme vilkår som det danske mindretal.

Et år senere blev diskussionen om FUEN's interne procedurer endnu engang bragt på banen. Denne gang, fordi chefredaktør for Flensborg Avis Karl Otto Meyer bebrejdede FUEN for dens manglende indsats i det dansk-tyske grænseland, altså stik modsat Hans Ronald Jørgensens udtalelse. Karl Otto Meyer mente, at FUEN burde have sørget for større økonomisk støtte til det danske mindretal fra den vesttyske stat. Povl Skadegård reagerede på bebrejdelserne. I et brev, skrevet den 14. juni 1971, henvendte han sig til blandt andet Hans Ronald Jørgensen. Her benyttede Povl Skadegård FUEN's begrænsede handlingsrum som modargument og påpegede i den forbindelse, at Hans Ronald Jørgensen havde givet udtryk for, at "SSF [Sydslesvigsk Forening] kun er medlem af FUEV⁴⁶ for dermed at kunne yde støtte til andre mindretal, der er ringere stillet".⁴⁷ Bebrejdelserne af FUEN's manglende indgriben, som Karl Otto Meyer fremførte, var altså et udtryk for hans personlige holdning. Han var modstander af den europæisering, som FUEN repræsenterede.⁴⁸

Gennem Hans Ronald Jørgensens udtalelser blev det tyske mindretal repræsenteret i denne diskussion. På baggrund af det forhåndenværende materiale kan det siges, at udtalelser fra medlemmer af det tyske mindretal stemte overens med det, som Hans Ronald Jørgensen havde påpeget.

En af disse udtalelser faldt til en regionalkongres i Jaruplund, Flensborg, afholdt af FUEN fra den 8. til den 11. maj 1972.⁴⁹ På programmet var flere oplæg, heriblandt et oplæg med titlen "Mindretalsordninger

i Nordeuropa” af Rudolf Stehr, det tyske mindretals generalsekretær i BDN i perioden 1953-1973.⁵⁰ Dette oplæg var interessant, fordi Rudolf Stehr, der var involveret i FUEN's arbejde og derigennem havde et indgående kendskab til FUEN's muligheder, beskrev formålet med FUEN. Som udgangspunkt var dette ikke nødvendigvis lig det tyske mindretals målsætning for deres deltagelse i FUEN, men fordi Rudolf Stehr var én af de mest indflydelsesrige personer i det tyske mindretal, påvirkede han mindretallets politiske linje.⁵¹ Samtidig betød placeringen af regional kongressen, at det tyske mindretal var rigt repræsenteret, og derfor blev budskabet videregivet til flere af det tyske mindretals medlemmer.⁵²

Indholdet fra dette oplæg blev gengivet i en artikel i *Der Nordschleswiger*, den 13. maj 1972. Ifølge Rudolf Stehr fungerede FUEN som et forum for erfaringsudveksling. Denne erfaringsudveksling kunne og skulle skabe incitament til forbedring af vilkår for de enkelte mindretal, dog ville det ikke være muligt at opnå et fælles grundlag for alle europæiske mindretal, grundet deres forskellighed.⁵³

Det betød altså, at det tyske mindretal deltog for at skabe grundlag for forbedring af vilkår for europæiske mindretal. Det samme, som Hans Ronald Jørgensen tidligere havde udtalt for det tyske mindretal.

Såvel det danske som det tyske mindretal begrundede deres deltagelse i FUEN med en forpligtelse og ansvarsfølelse over for dårligt stillede mindretal i Europa. Denne forpligtelse og ansvarsfølelse hang tæt sammen med én af de tidligere beskrevne historiske udviklinger i det dansk-tyske grænseland: stabilisering af mindretalsvilkår og -rettigheder. Fordi det danske og det tyske mindretal havde gode vilkår og rettigheder, havde de forudsætningerne for at kunne hjælpe andre mindretal. Det danske og det tyske mindretal så sig selv som inspiration for en europæisk model. Det var afgørende for, at de kunne bruge deres deltagelse i FUEN som et led i den førømtalte omdefinering af mindretallene. Drivkraften for såvel det danske som det tyske mindretals deltagelse i FUEN var dermed grundlæggende den samme, nemlig at få en ny vision og målsætning.

Gensidig respekt og dialog

I det dansk-tyske grænseland herskede der som tidligere nævnt en opfattelse af, at mindretallene kunne samarbejde inden for rammerne af FUEN. Men hvordan foregik dette samarbejde rent praktisk? Hvordan

var den direkte kommunikation og interaktion mellem repræsentanter fra det danske og det tyske mindretal?

I maj 1969 blev samarbejdet mellem repræsentanter for det danske og det tyske mindretal inden for FUEN for alvor sat på prøve. De stod over for en udfordring, der potentielt kunne udløse en konflikt. Det skete ikke. Situationen opstod i forbindelse med FUEN's præsidentvalg i 1969. En repræsentant fra det slovenske mindretal i Kärnten, Valentin Inzko, skulle indstilles som præsidentkandidat, men grundet problemer internt i det slovenske mindretal var dette ikke længere en mulighed.⁵⁴ Der skulle derfor hurtigt findes en ny præsidentkandidat, og her blev Jes Schmidt fra det tyske mindretal foreslået. Dette igangsatte en længerevarende korrespondance mellem repræsentanter fra det danske mindretal, det tyske mindretal og FUEN's generalsekretariat.⁵⁵ Jes Schmidt og Rudolf Stehr krævede en accept fra det danske mindretal, mere specifikt fra SSF.⁵⁶

Det danske mindretal ønskede ikke Jes Schmidt som præsidentkandidat. Argumentationen herfor var forskellig alt efter, hvem den blev fremført overfor.

I et brev fra den 22. april 1969 til Frederik Paulsen, bosat i Sverige, men repræsentant for det frisiske mindretal, forklarede Hans Ronald Jørgensen afvisningen af Jes Schmidts kandidatur under henvisning til usikkerhed om Jes Schmidts holdninger vedrørende tyske flygtningeorganisationer. Frederik Paulsen blev desuden spurgt, om han ville stille op som præsidentkandidat.⁵⁷ Få dage senere, den 26. april 1969, accepterede han kandidaturet.⁵⁸

Med Frederik Paulsens kandidatur kunne Hans Ronald Jørgensen forelægge et konkret alternativ til Jes Schmidt og samtidig bruge dette i argumentationen over for Jes Schmidt og Rudolf Stehr, så det ikke fremstod som en afvisning af Jes Schmidt og af det tyske mindretal. Hans Ronald Jørgensen argumenterede nemlig på følgende måde i et brev fra den 22. april 1969: På vegne af SSF ville han i stedet foreslå Frederik Paulsen som præsidentkandidat, efterfulgt af en opremsning af fordelene ved Frederik Paulsen, særligt hans muligheder for bedre kontakt til det svenske mindretal i Finland, samerne i Nordnorge og friserne i Sydslesvig. Derudover havde det danske og det tyske mindretal allerede stillet med hver sin præsident til FUEN.⁵⁹

På en lignende måde forklarede Hans Ronald Jørgensen indstillingen af Frederik Paulsen som præsidentkandidat til Povl Skadegård i et brev den 26. april 1969. Hans Ronald Jørgensen argumenterede for,

at årsagen til afvisningen af Jes Schmidts kandidatur i hvert fald ikke bundede i en modvilje over for det tyske mindretal: "Vi [Sydslesvigsk Forening] bakkede i sin tid enstemmigt op bag Hans Schmidt [fra det tyske mindretal]. Det har altså intet med nogen anti-tysk indstilling at gøre!"⁶⁰

Jes Schmidt og Rudolf Stehr blev altså præsenteret for andre argumenter end dem, som Frederik Paulsen var blevet præsenteret for. Anvendelsen af forskellige argumenter vidnede om en forsigtighed fra Hans Ronald Jørgensens side. Overfor Jes Schmidt og Rudolf Stehr anlagde Hans Ronald Jørgensen en positiv vinkel. Her blev det ikke et spørgsmål om, hvorvidt det danske mindretal kunne stole på Jes Schmidts holdning til og håndtering af tyske flygtningeorganisationer, men snarere et spørgsmål om fordelene ved Frederik Paulsen. Hans Ronald Jørgensen undgik dermed udtalelser eller forklaringer, der potentielt kunne skabe konflikt mellem det danske og det tyske mindretal. Hverken Jes Schmidt eller Frederik Paulsen blev dog præsident for FUEN. Sideløbende med denne brevudveksling stillede Friedl Volgger fra det tyske mindretal i Sydtyrol op som præsident, og han vandt præsidentkandidaturet, mens Jes Schmidt og Frederik Paulsen blev vicepræsidenter.⁶¹

Derudover bestod arbejdet i FUEN, der krævede det danske og det tyske mindretals samarbejde, i perioden 1969-1974 af praktiske gøremål. I marts 1972 påbegyndte FUEN's generalsekretariat for eksempel planlægningen af en regionalkongres i det dansk-tyske grænseland. Dele af planlægningen foregik via generalsekretær Povl Skadegård's kone, Jytte Skadegård, mens andre dele, for eksempel rejseudgifter, blev ordnet internt blandt mindretallene.⁶² Samarbejdet mellem repræsentanter fra det danske og det tyske mindretal om praktiske gøremål forløb gnidningsfrit. Det hang dels sammen med, at sådanne gøremål ikke gav anledning til konflikter, og dels sammen med mindretallenes målsætning med og motivation for arbejdet i FUEN. Begge mindretal brugte som tidligere nævnt FUEN's arbejde som et led i en omdefinering af deres målsætning som mindretal i det dansk-tyske grænseland. Da begge mindretal havde behov for denne omdefinering, havde de interesse i at få samarbejdet til at fungere inden for FUEN. Samtidig var det konfliktstof, der havde været omkring deres tidligere målsætning, en grænserevision, elimineret, om end enkelte stemmer i det danske mindretal fastholdt dette håb.⁶³

Personlige konflikter, hård tone og forsinkelser i kommunikation

Samarbejdet mellem repræsentanter fra det danske og det tyske mindretal stod i kontrast til det samarbejde, der foregik mellem de øverste instanser i FUEN i perioden 1969-1974. Sidstnævnte var nemlig præget af en hård tone, personlige konflikter og manglende tilbagemelding på breve. Dette kunne skade FUEN's arbejde og dermed svække det danske og det tyske mindretals interesse for at deltage, da mindretallene af den grund ville få sværere ved at realisere deres målsætning med deltagelsen i FUEN.

De første ansatser til en stor konflikt begyndte i de første måneder af 1969.⁶⁴ Hidtil havde generalsekretær Povl Skadegård ført en enerådlig forvaltning af FUEN's daglige arbejde, men medlemmer af FUEN's præsidium, herunder præsident Friedl Volgger, der repræsenterede det tyske mindretal i Sydtyrol, begyndte i stigende grad at udøve kritik over for arbejds- og beslutningsfordelingen i FUEN.⁶⁵ Povl Skadegård mærkede selv denne begyndende, indskrænkede handlingsfrihed, og udsigterne dertil medførte en stigende utilfredshed hos ham. Dette udviklede sig hurtigt til en personlig konflikt mellem Povl Skadegård og Friedl Volgger.

Det var tydeligt, at samarbejdet ikke fungerede mellem Friedl Volgger og Povl Skadegård. De havde en tvist præget af usaglige argumenter, personlige angreb samt uenigheder om arbejdsfordelingen.⁶⁶ I udgangspunktet involverede dette kun de to parter, men den dårlige stemning påvirkede hele FUEN.⁶⁷ I august 1970 blev der sågar indkaldt til et møde angående samarbejdsvanskeligheder.⁶⁸ Lettere ironisk gav mødeindkaldelsen anledning til, at den personlige konflikt mellem Povl Skadegård og Friedl Volgger blussede op. Povl Skadegård havde sendt flere indkaldelser og rykkerbreve til Friedl Volgger, men uden at få en tilbagemelding. Kommunikationen fungerede ikke.⁶⁹ Selve mødet om samarbejdsvanskelighederne havde heller ingen effekt, og den personlige konflikt mellem Povl Skadegård og Friedl Volgger fortsatte.⁷⁰

Samarbejdet mellem præsidiets og generalsekretariatet, personificeret gennem henholdsvis Povl Skadegård og Friedl Volgger, var udfordret. Men det var ikke kun mellem FUEN's øverste organer, at der var udfordringer, også FUEN's medlemsorganisationer var genstand for samarbejdsvanskeligheder.

FUEN blev som nævnt finansieret gennem donationer og medlemsregulerede kontingenter, men dette var ikke nok. I et brev, skrevet den 18. november 1970, henvendte Povl Skadegård sig til Hans Ronald Jørgensen angående et møde om FUEN's fremtidsmuligheder. Det sidste punkt på dagsordenen var "FUEN's håbløse økonomi".⁷¹ At FUEN var i økonomiske vanskeligheder, var ikke noget nyt. FUEN havde allerede fra dens grundlæggelse i 1949 været i økonomiske vanskeligheder, hvilket påvirkede FUEN's muligheder.⁷² Det manglende økonomiske råderum kunne potentielt forhindre medlemsorganisationerne i at få opfyldt deres målsætninger med deltagelsen i FUEN.

Et tidstypisk eksempel var følgende situation, der fremgik af et brev, skrevet den 21. april 1970, fra Povl Skadegård til Hans Ronald Jørgensen:

I øvrigt er situationen omkring de 4.000 DKr., som i Straßbourg stilledes til udsigt til ekstra dækning af rejseudgifter i 1970, den, at vi – hvis vi udklammer dit velkomne bidrag til dækning af underskud i 1969 – til dato ikke har modtaget en øre hverken fra Sudetendeutscher Rat, Südtiroler Volkspartei eller Bund Deutscher Nordschleswiger. Meget formelt heller ikke fra jer. [...] vil allerede nævne nu at situationen er ret vanskelig. Så vanskelig, at jeg på forhånd låner kongresskassen hele min valutabeholdning, der repræsenterer en værdi af ca. 2.000 DKr.⁷³

I denne periode var FUEN's regnskab i minus, og Povl Skadegård postede selv penge i FUEN for at dække sådanne underskud.⁷⁴ Flere af FUEN's medlemsorganisationer viste velvilje over for at finde en fælles løsning på de økonomiske problemer. Fire medlemsorganisationer ville, udover betaling af det normale kontingent, dække rejseudgifter for det kommende år, nemlig SSF, BDN, Sudetendeutscher Rat og Südtiroler Volkspartei. At det netop var disse medlemsorganisationer, skyldtes to forhold. De var dels de største medlemsorganisationer i FUEN, og de havde dels de bedste forudsætninger for at yde økonomisk støtte, grundet stabile vilkår i deres pågældende grænseregion.⁷⁵

Perioden 1974-1978: nye tider i FUEN

Den mangeårige generalsekretær Povl Skadegård trådte tilbage den 13. september 1974 efter 22 års virke. I to årtier havde Povl Skadegård præget FUEN med sit engagement og idealisme. Han havde – sammen med sin kone Jytte Skadegård – været involveret i størstedelen af FUEN's arbejde, men nu var det slut. Det skete som en personlig reaktion på Jytte

På billedet ses en række deltagere ved FUEN's kongres i 1970, der blev afholdt i Eisenstadt, Østrig. Kilde: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Skadegårds død i februar 1974.⁷⁶ Herefter fulgte en større reorganisering, hvor repræsentanter fra det danske og det tyske mindretal spillede en afgørende rolle. Efter Povl Skadegårds tilbagetræden overtog en repræsentant fra det danske mindretal, Olav Meinhardt, denne post. Samtidig besad endnu en repræsentant fra det danske mindretal, Hans Ronald Jørgensen, præsidentembedet i FUEN.⁷⁷ Det tyske mindretal var, ligesom tidligere, repræsenteret i FUEN's præsidium gennem Jes Schmidt, der bestred embedet som vicepræsident i perioden 1967-1979.

De daglige gøremål

I perioden 1974-1978 drejede samarbejdet mellem det danske og det tyske mindretal inden for FUEN sig ligesom tidligere om praktiske gøremål. Nu stod mindretallene dog oftere i direkte kontakt med hinanden, fordi personstrukturerne var ændret i FUEN. For eksempel skrev

Stemmingsbillede fra FUEN's kongres i Eisenstadt i 1970.
Kilde: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Hans Ronald Jørgensen den 2. oktober 1974 et brev til Jes Schmidt fra det tyske mindretal. Henvendelsen vedrørte FUEN's kommende møde i præsidiat i København den 7. oktober 1974.⁷⁸ Lidt over et år senere, den 30. december 1975, sendte Hans Ronald Jørgensen breve til blandt andet Jes Schmidt angående hotelreservationer til den kommende mindretalskongres i Skotland.⁷⁹ Få måneder senere, den 3. februar 1976, sendte Hans Ronald Jørgensen sin beretning vedrørende FUEN's arbejde i det forgange år til medlemmer af FUEN's præsidium, herunder Jes Schmidt.⁸⁰ I forbindelse med et præsidiemøde i Hamburg sendte Hans Ronald Jørgensen den 1. august 1977 en skriftlig henvendelse til Jes Schmidt med en forespørgsel om, de skulle køre sammen.⁸¹ Tidligere havde Povl Skadegård eller hans kone Jytte Skadegård været inddraget i sådanne korrespondancer og fungerede således som et mellemlid i kommunikationen mellem repræsentanter fra det danske og det tyske mindretal. Nu var kontakten dels mere direkte og dels mere omfangsrig, fordi der fulgte flere opgaver med til embedet som generalsekretær.

Alt under kontrol

Med Olav Meinhardt som generalsekretær og Hans Ronald Jørgensen som præsident havde samarbejdet mellem de øverste instanser også skiftet karakter. Kun enkelte gange opstod der samarbejdsvanskeligheder mellem dem.

Olav Meinhardt kommenterede den 23. januar 1976 i et brev til Hans Ronald Jørgensen deres samarbejde direkte:

Som jeg vidst har sagt før er jeg kun glad for når DU tager noget af mit arbejde, på den anden side har jeg vist også sagt at det er mindre praktisk når vi kører noget sideløbende, og i dette tilfælde har jeg jo haft en del korrespondance med kopier til dig.⁸²

Hans Ronald Jørgensen var principielt enig, men tilføjede: "Jeg håber, at du foretrækker at have en præsident, der bestiller noget fremfor en, der lader dig være helt alene om det hele."⁸³ Olav Meinhardt og Hans Ronald Jørgensen forsøgte altså at finde en balance i deres samarbejde i FUEN.

Planlægningen af FUEN's kongres i Skotland i 1976 viste andre samarbejdsvanskeligheder. Oprindeligt skulle FUEN's kongres have været afholdt i løbet af marts, men mange af repræsentanterne fra FUEN's præsidium havde ikke mulighed for at deltage.⁸⁴ Af samme grund valgte Hans Ronald Jørgensen og Olav Meinhardt at udskyde mødet, men glemte at skrive til medlemsorganisationerne. I et brev til Olav Meinhardt, skrevet den 10. februar 1976, konstaterede Hans Ronald Jørgensen, at "[d]et er en grov forglemmelse af os. Jeg ved ikke, om vi kan tilføje et eller andet af almen interesse, f.eks. at vi har inter文neret i bretoner-sagen m.m."⁸⁵ Dagen efter havde Hans Ronald Jørgensen modtaget konvolutter fra Olav Meinhardt klar til udsendelse af denne besked, dog foranledigede dette følgende kommentar fra Hans Ronald Jørgensen: "Men jeg vil altså ikke længere være med til at udsende dine håndskrevne smørerier."⁸⁶

Samarbejdsvanskelighederne bestod i perioden 1974-1978 mere i forglemmelser og små irritationsmomenter end grove, personlige beskyldninger og kommunikationsvanskeligheder, som det havde været tilfældet i perioden 1969-1974 mellem Povl Skadegård og Friedl Volgger. Ifølge det forhåndenværende kildemateriale forekom disse samarbejdsvanskeligheder desuden sjældent. Dette vidnede også om, at det daglige arbejde mellem FUEN's generalsekretær og præsident, herunder arbejdsfordelingen, efterhånden blev mere struktureret og effektiviseret.⁸⁷

Repræsentation i Europa-Parlamentet eller ej

I perioden 1974-1978 var det tyske mindretals målsætning med deres deltagelse i FUEN i højere grad end tidligere rettet mod FUEN's europæiske ambitioner. I 1975 havde FUEN indledt et arbejde, der tilstræbte, at organisationen skulle få status som rådgivende medlem i Europa-Parlamentet, og ikke kun i Europarådet, som tidligere havde været målet.⁸⁸

Det tyske mindretals avis, *Der Nordschleswiger*, udgav den 22. juni 1976 en redegørelse for FUEN's forhandlinger om stemmeret for europæiske mindretal til Europa-Parlamentsvalg. Denne redegørelse blev rundet af med et kort interview med FUEN's vicepræsident, Jes Schmidt. I dette interview begrundede Jes Schmidt de europæiske ambitioner. Fordi Jes Schmidt var en central person i det tyske mindretal i kraft af sit hverv som politiker og chefredaktør for *Der Nordschleswiger*, var hans holdning toneangivende for mindretallets officielle linje.

Jes Schmidt sagde følgende til *Der Nordschleswiger*: "Jeg tror, at vi er på rette vej med FUEN og det indledende samarbejde med Europa-Parlamentet [...]. Godt nok går udviklingen i Europa langsomt, men for sent kan man altid komme. Mindretallene har heldigvis rettidigt involveret sig i samarbejdet."⁸⁹

Det tyske mindretal indgik i FUEN's arbejde for at sikre den europæiske udvikling. Det handlede om at sikre og øge europæiseringen.

Samme holdning gik igen i en årsberetning fra 1977 fra BDN. Her fremlagde det tyske mindretal sit arbejde fra det forgange år. Oprindeligt var årsberetningen blevet fremlagt mundtligt på et delegeretmøde, men den blev publiceret i en artikel den 27. november 1977 i *Der Nordschleswiger*, så den nu var tilgængelig for alle medlemmer af mindretallet.

I slutningen af artiklen blev deres deltagelse i internationale organisationer, deriblandt FUEN, beskrevet. Årsberetningen var et udtryk for mindretallets officielle linje, og her stod det klart, at det tyske mindretal var stærkt optaget af FUEN's nye europæiske ambitioner om at opnå status som rådgivende medlem i Europa-Parlamentet.⁹⁰ Andre artikler fra *Der Nordschleswiger* med referater fra FUEN's kongresser viste samme interesse.⁹¹

Dette fokus viser, at det tyske mindretal nu havde en udpræget forståelse for, at FUEN havde et europæisk potentiale. De europæiske ambitioner medførte et større engagement fra det tyske mindretals side,

fordi det tyske mindretal var udtalt pro-europæisk, og mindretallet brugte europæiseringen som et led i deres omdefinering efter at have opgivet deres tidligere mål, en grænserevision.

For det danske mindretal var målsætningen med deltagelsen i FUEN fortsat forbedring af vilkår for europæiske mindretal.

Dette kom til udtryk på det danske mindretals årsmøde i juni 1978. Her beskrev formand for SSF siden 1977, Ernst Vollertsen, deltagelsen i FUEN. Disse udtalelser angav den officielle linje i det danske mindretal, fordi Ernst Vollertsen talte som formand for SSF. Udtalelserne blev senere gengivet i en artikel i *Flensborg Avis* den 5. juni 1978: "Bretonerne, baskerne, irerne, kroaterne og andre, hvis vi igennem unionen kan være med til at forbedre deres leveforhold bare en lille smule, så er unionen ikke forgæves."⁹² Samme ordlyd fandtes i SSF's årsberetning, der var blevet udgivet i en artikel i *Flensborg Avis* den 5. juni 1978: "Det er unionens fornemste opgave at være et middel til at styrke mindretallenes stilling rundt omkring i Europa."⁹³

Mindretallet anvendte også samme begrundelse for deres deltagelse som i perioden 1969-1974, nemlig en forpligtelse og ansvarsfølelse over for dårligt stillede mindretal i Europa. Argumentationen var dog blevet endnu mere tydelig og direkte. *Flensborg Avis* udgav den 17. februar 1977 en kommentar skrevet af næstformand for det danske mindretals parti Sydslesvigsk Vælgerforening, Wilhelm Klüver. I denne kommentar beskrev Wilhelm Klüver indholdet fra et møde i Sydslesvigsk Samråd, et samarbejdsorgan for det danske mindretals organisationer. Flere af Samrådets medlemmer havde beklaget, at kun meget få var orienteret om FUEN's arbejde. Dette gav anledning til en diskussion om det danske mindretals interesse i deltagelsen i FUEN. Konklusionen om mindretallets deltagelse var følgende: "[...] danske i Sydslesvig bør vise solidaritet med de øvrige mindretal, blandt andet fordi den dag kunne komme, hvor den danske folkedel i Sydslesvig kunne få brug for det."⁹⁴

Inden for det danske mindretal blev FUEN's nye europæiske ambitioner vedrørende Europa-Parlamentet – i modsætning til det tyske mindretal – modtaget forskelligt. Det kom til udtryk gennem flere debatter, der afspejlede forskellige holdninger og samtidig viste, hvad der rørte sig i mindretallet. *Flensborg Avis* bragte den 6. maj 1978 en lederartikel skrevet af Karl Otto Meyer. Her fremlagde han følgende: "Man må håbe, at Ernst Vollertsen som formand for SSF, der er medlem af mindretals-unionen FUEV, også kan få bremset FUEV i deres arbejde for at lade EF overtage regionalpolitikken."⁹⁵ Det fremgik meget tydeligt,

at Karl Otto Meyer ikke var tilhænger af FUEN's nye ambitioner. Det hang sammen med, at han var kritisk over for europæiseringen og særligt over for det europæiske fællesskab, EF.⁹⁶ Tidligere havde Karl Otto Meyer været toneangivende for den politiske linje i mindretallet, men han blev udfordret af nye holdninger, der begyndte at komme frem i mindretallet.

Dette gav Ernst Vollertsen udtryk for i SSF's årsberetning fra 1978, der indeholdt mindretallets officielle linje og en opsummering af den generelle situation i mindretallet. En række principielle hovedpunkter fra årsberetningen blev gengivet i en kronik af Ernst Vollertsen i Flensborg Avis den 31. oktober 1978. Dette indbefattede også SSF's deltagelse i FUEN. SSF havde sammen med Sydslesvigsk Vælgerforening, det danske mindretals parti, som førmtalte Karl Otto Meyer repræsenterede i den slesvig-holstenske Landdag i Kiel 1971-1996, diskuteret FUEN's kurs. Som en opfølgning på FUEN's europæiske ambitioner fulgte spørgsmålet: "[H]vad mener man i Sydslesvig om det europæiske samarbejde?".⁹⁷ Ernst Vollertsen svarede derpå: "[V]i mener vidt forskelligt! Vor folkedel har nogle meget markante modstandere, men der er også markante tilhængere. I dette spørgsmål kan den enkelte udtale sig på sin organisations vegne eller give udtryk for sit personlige standpunkt, men ingen kan udtale sig på hele folkedelens vegne".⁹⁸

FUEN's nye ambitioner angående Europa-Parlamentet udløste sådanne debatter, fordi der i det danske mindretal var et ambivalent forhold til europæiseringen. Det var et udtryk for det opbrud, der foregik inden for det danske mindretal som følge af den førmtalte omdefinering af mindretallets målsætning.

Både for det danske og det tyske mindretal fungerede deltagelsen i FUEN fortsat som et led i deres omdefinering og derigennem som en del af deres nye identitet og selvforståelse. Dog var indholdet i mindretallenes målsætning for deres deltagelse forskellig. Det tyske mindretal fokuserede i højere grad på FUEN's nye europæiske ambitioner angående Europa-Parlamentet, mens det danske mindretal bevarede deres fokus på forbedring af mindretalsvilkår i Europa.

Konklusion

Denne artikel indeholder en undersøgelse af FUEN's historie i perioden 1969-1978 med udgangspunkt i det danske og det tyske mindretal samt en undersøgelse af disse mindretals ambitioner og målsætninger med FUEN's arbejde i samme periode. Sidstnævnte undersøgelse fokuserer på holdningen i mindretallenes ledelse og skal derfor ikke ses som et udtryk for, hvordan disse visioner og målsætninger blev opfattet i mindretallene som helhed.

Det danske mindretal i Sydslesvig og det tyske mindretal i Sønderjylland deltog i og samarbejdede inden for den europæiske mindretalsunion, Federal Union of European Nationalities (FUEN), i perioden 1969-1978. Centralt i denne periode stod den mangeårige generalsekretær, rigsdanskeren Povl Skadegårds tilbagetræden den 13. september 1974. Han havde i mange år tegnet organisationen, og en stor del af arbejdet var gået igennem ham. Så til trods for, at det danske og det tyske mindretal også tidligere havde været involveret i centrale opgaver såsom indstilling af præsidentkandidater og økonomisk støtte, indtog de nu en endnu mere central rolle i FUEN, hvor de fik et mere direkte samarbejde med hinanden og bestred de øverste poster i FUEN.

Det danske mindretal deltog i perioden 1969-1978 i FUEN med henblik på at forbedre mindretalsvilkår og -rettigheder i Europa. Dette blev begrundet med ansvarsfølelse og forpligtelse over for dårligt stillede mindretal. Det tyske mindretal havde i perioden 1969-1974 samme målsætning og motivation, men dette trådte i baggrunden i perioden 1974-1978 begrundet i FUEN's ambitioner om at opnå status som rådgivende medlem i Europa-Parlamentet.

Dermed kunne begge mindretal drage nytte af deres deltagelse i FUEN til at opstille nye visioner og målsætninger for deres virke, efter at de grundet den historiske udvikling havde måttet opgive deres tidligere ønsker om en revision af den dansk-tyske statsgrænse.

KILDER

Utrykte kilder:

Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (ADCB): Dansk Generalsekretariat for Sydslesvig og de danske sekretariats arkiv (I 61):

- 98.30 – 5. Korrespondance 1966-1969
- 98.30 – 6. Korrespondance 1970-1971
- 98.30 – 7. Korrespondance 1972-1974
- 98.30 – 8. Korrespondance 1975-1976
- 98.30 – 9. Korrespondance 1977-1980
- 98.33 – 3. Korrespondance, vedtægter 1953-1977
- 98.40 – 18. Colmar, Elsass, Frankrig 15. – 18. 5. 1969
- 98.40 – 19. Eisenstadt, Burgenland, Østrig 6.- 9. 5. 1970
- 98.40 – 22. Jarplund, Tyskland 8.- 11. 5. 1972
- 98.40 – 24. Saint Malo, Frankrig 24.- 27. 5. 1973
- 98.40 – 26. København, Danmark 12.- 14. 9. 1975 1975

Deutsches Archiv Nordschleswig:

Uregistrede arkivmapper med materiale om Federal Union of European Nationalities 1965-1980.

Trykte kilder:

E-Archiv des Nordschleswigers:

- Der Nordschleswiger (red.): "Identität und Integration Ziel der Volksgruppenarbeit". *Der Nordschleswiger*, 27.10.1977. Nordschleswig. Nr. 251: 2.
- Der Nordschleswiger (red.): "Sie tat es, weil es ihre Lebensaufgabe war". *Der Nordschleswiger*, 12.02.1974. Nr. 38: 3.
- Der Nordschleswiger (red.): "Stimmrecht für Ausländer bei Wahl zum EG-Parlament". *Der Nordschleswiger*, 22.06.1976. Nr. 135: 1.
- Schmidt, Jes: "Jes Schmidt antwortet Karl Otto Meyer". *Der Nordschleswiger*, 16.01.1974. Nr. 13: 3.

Arkiv for Flensborg Avis:

- Flensborg Avis (red.): "Løfterig årsmødestemning i Husum". *Flensborg Avis*, 05.06.1978. Nr. 128: 4.
- Flensborg Avis (red.): "Vor unge har godt af at vide, hvordan andre mindretal lever". *Flensborg Avis*, 13.07.1978. Nr. 160: 14.
- Klüver, Wilhelm: "Den danske folkedel i Sydslesvig og FUEV". *Flensborg Avis*, 17.02.1977. Nr. 40: 16.
- Meyer, Karl Otto: "Vort gamle Danmark skal bestå". *Flensborg Avis*, 06.05.1978. Nr. 105: 2.
- Vollertsen, Ernst: "Sydslesvigsk statusopgørelse". *Flensborg Avis*, 31.10.1978. Kronik-siden. Nr. 254: 2.

LITTERATUR

- Danker, Uwe: "Året 1955 og grænsfreden. Diplomatsk forhistorie, biografisk opfattelse og spørgsmålet om 'eksportegnetheden'". I Kühl, Jørgen (red.): *En europæisk model? Nationale mindretal i det dansk-tyske grænse-land 1945-2000*. Aabenraa, 2002.
- Elklit, Jørgen: "Nationalt tilhørsforhold og holdninger til EF". *Sønderjydske Årbøger*, 1974. S. 180-203.
- Heesch, Volker: "Vergangenheitsbewältigung, Überwachung und Identität der Minderheit". I: *Der Nordschleswiger*, 14.10.2021.
- Klatt, Martin: "De nationale mindretal i det grænseoverskridende samarbejde 1945-2005". I Kühl, Jørgen (red.): *København-Bonn Erklæringerne 1955-2005. De dansk-tyske mindretalserklæringers baggrund, tilblivelse og virkning*. Aabenraa, 2005. S. 427-448.
- Klatt, Martin: "Wiedervereinigung oder Minderheit 1945-1955". I Henningsen, Lars N. (red.): *Zwischen Grenzkonflikt und Grenzfrieden*. Flensburg, 2011.
- Kühl, Jørgen: "Da FUEN blev grundlagt i 1949. 1. del.". *Flensborg Avis*, 27.07.2019. Nr. 173: 21.
- Kühl, Jørgen: "Da FUEN blev grundlagt i 1949. 2. del.". *Flensborg Avis*, 29.07.2019. Nr. 174: 20.
- Kühl, Jørgen: *Den dansk-tyske mindretalsmodel og Europa*. Aabenraa, 2003.
- Kühl, Jørgen: "Milepæl og pejlemærke. København-Bonn Erklæringerne 1955-2005". I Kühl, Jørgen (red.): *København-Bonn Erklæringerne 1955-2005. De dansk-tyske mindretalserklæringers baggrund, tilblivelse og virkning*. Aabenraa, 2005. S. 11-100.
- Kühl, Jørgen: *The Federal Union of European Nationalities. An Outline of History*. Aabenraa, 2000.
- Kühl, Jørgen: "Von der Abgrenzung zum Miteinander". I Henningsen, Lars N. (red.): *Zwischen Grenzkonflikt und Grenzfrieden*. Flensburg, 2011. S. 207-317.
- Rostgaard Nissen, Mogens: "100 Jahre Minderheiten in der deutsch-dänischen Grenzregion". I Göllnitz, Martin, Nils Abraham, Thomas Wegener Friis & Helmut Müller-Engbers (red.): *Konflikt und Kooperation. Die Ostsee als Handlungs- und Kulturraum*. 2019. S. 171-194.
- Rostgaard Nissen, Mogens: *Karl Otto Meyer: Politiker, publicist, polemiker*. Odense, 2018.
- Schultz Hansen, Hans & Henrik Skov Kristensen: "Mindretal og flertal i Nordslesvig 1945-1955". I Kühl, Jørgen (red.): *København-Bonn Erklæringerne 1955-2005. De dansk-tyske mindretalserklæringers baggrund, tilblivelse og virkning*. Aabenraa, 2005. S. 125-196.
- Skov Kristensen, Henrik: *Gerningsmænd eller ofre? Erindringen i det tyske mindretal i Sønderjylland om nazismen, verdenskrigen og retsopgøret i komparativ belysning*. Aabenraa, 2019.
- Smith, David J., Marina Germane & Martyn Housden: "Forgotten Europeans: transnational minority activism in the age of European Integration". I: *Nation and Nationalism*, 2019. S. 523-543.
- Wung-Sung, Tobias: *Beyond the Border: Young Minorities in the Danish-German Borderlands, 1955-1971*. New York, 2019.

NOTER

- 1 Denne artikel tager afsæt i et kandidat-speciale skrevet ved Syddansk Universitet i 2022.
- 2 Kühl, 2000: 139.
- 3 Kühl, "Da FUEN blev grundlagt i 1949. 1. del.", 27.7.2019: 21.
- 4 Kühl, 2000: 140.
- 5 Kühl, "Da FUEN blev grundlagt i 1949. 2. del.", 29.7.2019: 20.
- 6 Smith, Germane & Housden, 2019: 533.
- 7 Kühl, 2003: 315-316.
- 8 Kühl, 2000: 10.
- 9 Ibid: 99, 136.
- 10 Se for eksempel: Kühl, 2011: 248-249; Kühl, 2003: 314-321.
- 11 Kühl, 2000: 150-151.
- 12 Ibid: 10-11.
- 13 Kühl, 2003: 129.
- 14 Smith, Germane & Housden, 2019: 531.
- 15 Kühl, 2003: 129.
- 16 Schultz Hansen & Skov Kristensen, 2005: 159-161.
- 17 Kühl, 2003: 170.
- 18 Klatt, 2011: 166.
- 19 Kühl, 2003: 171.
- 20 Kühl, 2003: 171; Wung-Sung, 2019: 108.
- 21 Rostgaard Nissen, 2018: 321.
- 22 Wung-Sung, 2019: 98; Klatt, 2005: 443.
- 23 Wung-Sung, 2019: 99.
- 24 Elklit, 1974: 201.
- 25 Klatt, 2005: 442-444.
- 26 Wung-Sung, 2019: 98-100.
- 27 Ibid.
- 28 Klatt, 2005: 442-444.
- 29 Wung-Sung, 2019: 107-108.
- 30 Klatt, 2005: 442.
- 31 Kühl, 2000: 32-38; Smith, Germane & Housden, 2019: 532-533; Kühl, "Da FUEN blev grundlagt i 1949. 2. del.", 29.7.2019: 20.
- 32 Deutsches Archiv Nordschleswig. FUEN's statut fra 1976. S. 5-6.
- 33 Udledt på baggrund af programmerne for kongresserne. Se for eksempel: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (ADCB): Dansk Generalsekretariat for Sydslesvig og de danske sekretariats arkiv (I 61). Pakkenr.: 98.40 – 18. Program for kongres (Colmar, 15.-18. maj 1969); ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.40 – 19. Program for kongres (Eisenstadt, 6.-9. maj 1970); ADCB: I

61. Pakkenr.: 98.40 – 24. Program for kongres (Saint Malo, 24.-27. maj 1973); ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.40 – 26. Program for kongres (København, 12.-14. september 1975).
- 34 Kühl, 2000: 87-94; Deutsches Archiv Nordschleswig. FUEN's statut fra 1976. S. 5-6.
- 35 Kühl, 2000: 28-30.
- 36 Deutsches Archiv Nordschleswig. FUEN's statut fra 1976. S. 1-2.
- 37 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.33 – 3. Statut fra 1976, s. 1.
- 38 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.40 – 33. Generalsekretærens årsberetning 1976/1977.
- 39 Se for eksempel: ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.40 – 19. Generalsekretærens årsberetning 1970/1971; ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.40 – 24. Generalsekretærens årsberetning 1971/1973.
- 40 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.40 – 24. Generalsekretærens årsberetning 1971/1973.
- 41 Rostgaard Nissen, 2018: 177.
- 42 Ibid.
- 43 Schmidt, "Jes Schmidt Antwortet Karl Otto Meyer", 16.1.1974: 3.
- 44 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 6. Brev fra den 1.11.1970.
- 45 Ibid. Brev fra den 9.11.1970.
- 46 Den europæiske mindretalsunion havde et navn på alle dens officielle sprog. På engelsk hed den "Federal Union of European Nationalities" (FUEN), og dette er den betegnelse, der bliver brugt i denne artikel. På fransk blev den kaldt "Union Fédéraliste des Communautés Ethniques" (UFCE), mens den på tysk blev kaldt "Föderalistische Union Europäischer Volksgruppen" (FUEV). Det tyske navn blev oftest brugt af repræsentanter fra såvel det danske som det tyske mindretal, og derfor vil denne forkortelse fremgå i citater fra aviser og brevkorrespondancer.
- 47 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 6. Brev fra den 14.6.1971.
- 48 Rostgaard Nissen, 2018: 201.
- 49 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.40 – 22. Program og deltagerliste for regional kongres (Jaruplund Højskole, 8. – 11. maj).

- 50 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.40 – 22. Program for regional kongres (Jaruplund Højskole, 8. – 11. maj).
- 51 Skov Kristensen, 2019: 154.
- 52 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.40 – 22. Deltagerliste for regional kongres (Jaruplund Højskole, 8. – 11. maj).
- 53 Der Nordschleswiger (red.), "Volksgruppen als Sicherung der europäischen Vielfalt", 13.5.1972: 3.
- 54 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 5. Brev fra den 14.4.1969.
- 55 Ibid. Breve fra den 14.4.1969, den 22.04.1969, den 22.4.1969, den 24.4.1969, den 26.4.1969, den 28.4.1969, den 28.4.1969, den 28.4.1969, den 30.4.1969, den 2.5.1969, den 2.5.1969.
- 56 Ibid. Brev fra den 14.4.1969.
- 57 Ibid. Brev fra den 22.4.1969.
- 58 Ibid. Brev fra den 26.4.1969.
- 59 Hans Schmidt fra det tyske mindretal havde været præsident i perioden 1959-1963, og Svend Johannsen fra det danske mindretal havde været præsident i perioden 1963-1967. Ibid. Brev fra den 28.4.1969; Kühl, 2000: 150.
- 60 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 5. Brev fra den 26.4.1969.
- 61 Kühl, 2000: 97.
- 62 Deutsches Archiv Nordschleswig. Brev fra den 16.3.1972.
- 63 Wung-Sung, 2019: 108; Rostgaard Nissen, 2018: 321.
- 64 Kühl, 2000: 150-151.
- 65 Kühl, 2000: 96-97.
- 66 Se for eksempel: ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 5. Brev fra den 29.3.69; ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 6. Brev fra den 18.7.1970.
- 67 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 6. Brev fra den 22.7.1970.
- 68 Ibid.
- 69 Ibid. Brev fra den 18.7.1970.
- 70 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 7. Breve fra den 20.2.1973, den 28.2.1973, den 13.3.1973, uden dato, den 26.3.1973.
- 71 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 6. Brev fra den 18.11.1970.
- 72 Kühl, 2000: 71.
- 73 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 6. Brev fra den 21.4.1970.
- 74 Kühl, 2000: 71, 141.
- 75 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 6. Brev fra den 21.4.1970.
- 76 Der Nordschleswiger (red.), "Sie tat es, weil es ihre Lebensaufgabe war", 14.2.1974: 3; ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 7. Breve fra den 2.3.1974, den 5.3.1974.
- 77 Kühl, 2000: 150.
- 78 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 7. Brev fra den 2.10.1974.
- 79 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 8. Brev fra den 30.12.1975.
- 80 Ibid. Brev fra den 3.2.1976.
- 81 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 9. Brev fra den 1.8.1977.
- 82 ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 8. Brev fra den 23.1.1976.
- 83 Ibid. Brev fra den 27.1.1976.
- 84 Ibid. Brev fra den 27.1.1976.
- 85 Ibid. Brev fra den 10.2.1976.
- 86 Ibid. Brev fra den 11.2.1976.
- 87 Udledt på baggrund af blandt andet håndteringen af udfordringer i det daglige arbejde i forbindelse med oplagssstørrelse på protokoller og referater. ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 7. Brev fra den 14.11.1974, den 19.11.1974, den 24.11.1974, den 4.12.1974, den 10.12.1974, den 13.12.1974; ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 6. Breve fra den 22.9.1975, den 9.10.1975.
- 88 Kühl, 2000: 141-142.
- 89 Der Nordschleswiger (red.), "Stimmrecht für Ausländer bei Wahl zum EG-Parlament", 22.6.1976: 1.
- 90 Der Nordschleswiger (red.), "Identität und Intergration Ziel der Volksgruppenarbeit", 27.10.1977. Nordschleswig: 2.
- 91 Se for eksempel: ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 8. Breve fra den 12.6.1976, den 22.6.1976; ADCB: I 61. Pakkenr.: 98.30 – 9. Breve fra den 19.3.1977, den 20.3.1977, den 1.10.1978, den 10.10.1978, den 13.10.1978.
- 92 Flensborg Avis (red.), "Løfterig årsmødestemning i Husum", 5.6.1978: 4.
- 93 Ibid.
- 94 Klüver, "Den danske folkedel i Sydslesvig og FUEV", 17.2.1977: 16.
- 95 Meyer, "Vort gamle Danmark skal bestå", 6.5.1978: 2.
- 96 Rostgaard Nissen, 2018: 201-207.
- 97 Vollertsen, "Sydslesvigsk statusopgørelse", 31.10.1978. Kroniksidens: 2.
- 98 Ibid.

Zusammenfassung

In dem vorliegenden Artikel wird die Geschichte der Minderheitenunion Federal Union of European Nationalities (FUEN) in den Jahren 1969-1978 untersucht. Ausgehend von der dänischen Minderheit in Südschleswig und der deutschen Minderheit in Nordschleswig wird der Frage nachgegangen, warum die beiden Minderheiten in diesem Zeitraum an der Arbeit der Minderheitenunion FUEN teilnahmen. Welche Ambitionen und Ziele hatten sie? Anhand von Quellenmaterial aus mehreren Archiven im deutsch-dänischen Grenzland wird deutlich, dass die dänische und die deutsche Minderheit einen wesentlichen Anteil an der Arbeit in der Minderheitenunion FUEN hatten, vor allem nach dem Rücktritt des langjährigen FUEN-Generalsekretärs Povl Skadegård. Die dänische Minderheit hatte Interesse an der Mitarbeit, da sie eine gefühlte Verpflichtung zur Verbesserung der Rechte anderer Minderheiten hatte. Für die deutsche Minderheit galt dies ebenso, doch trat dies in den Hintergrund, da die deutsche Minderheit auch Perspektiven in den europäischen Ambitionen der Minderheitenunion FUEN sah. Die Ambitionen und Ziele der beiden Minderheiten erfüllten auch den Bedarf einer neuen Zielsetzung im deutsch-dänischen Grenzland, die aufgrund historischer Ereignisse notwendig war.

I landflygtighed – sønderjyden Søren Outzens flugt fra tysk militærtjeneste under 1. verdenskrig

AF LISBETH AAGAARD LYKKE

Den 4. september 1916 slap Søren Outzen fra Ellum ved Løgumkloster uset over den daværende grænse mellem Danmark og Tyskland ved Klaaby syd for Ribe. Det skete fra hjemmet i forbindelse med en orlov fra den tyske militærtjeneste, hvorunder han besluttede at desertere. Det førte til flere års landflygtighed først i Kærbo ved Ribe, dernæst i Norge og senere på Grundtvigs Højskole i Kongens Lyngby ved København, før han kunne vende hjem til Sønderjylland i foråret 1919. Artiklen er et kommenteret kildeuddrag, som bygger på hans publicerede erindringer i *Foreningen af Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltageres Aarbog* fra 1948 suppleret med gengivelser fra hans breve til hjemmet i perioden 1915-1919, som befinder sig i privat eje.

Indledning

Ved 1. verdenskrigs udbrud i 1914 var Sønderjylland en del af Det Tyske Kejserrige, og de sønderjyske mænd var derfor militærpligtige på lige fod med resten af rigets indbyggere uagtet deres nationale tilhørsforhold. Den dansksindede Søren Outzen fra Ellum ved Løgumkloster blev således i en alder af 19 år indkaldt til militærtjeneste i efteråret 1915. I lægdsrullen fra Tønder Landråd kan man se, at han indtrådte i tjeneste den 2. november 1915 i enheden 2. Ersatz-Bataillon, Infanterie-Regiment 84, i Husum i det vestlige Slesvig.¹ Efter gennemført uddannelse i Husum blev han som menig soldat sendt til et rekrutdepot på østfronten, hvor han ankom til Vilnius, hovedstaden i Litauen, den 24. maj 1916. Efter en måneds tid i rekrutdepotet blev Søren Outzen syg med tyfus og indlagt på et lazaret i Vilnius og senere overflyttet til et lazaret i den næststørste by i Litauen, Kaunas.² I midten af august 1916 var han så meget i bedring, at han var i stand til at rejse hjem på to ugers rekreationsorlov. Han rejste derfor den lange vej fra Litauen hjem til Ellum. I sine erindringer i *Foreningen af Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltageres Aarbog* (DSK Aarbog) fra 1948 skrev han om de stærke